

С. М. Гвоздевич

Ложкарство

ЛОЖКАРСТВО – галузь деревообробного промислу з виготовлення ложок, ополоників. Археол. знахідки 4–3 ст. до н. е. з кургану Солоха поблизу с. Велика Знам'янка Кам'ян.-Дніпров. р-ну Запоріж. обл., кургану Баби в околицях м. Апостолове Дніпроп. обл. свідчать про використання у побуті скіфів довбаних дерев'яних ковшів, мисок та ін. посуду. Спец. ложки та лопатки для жертв. богослужінь згадуються у старозаповіт. текстах. Першу знайдену на території України ложку датують 3 ст. н. е. (с. Черепин Пустомитів. р-ну Львів. обл.). Приблизно цим самим часом датовані й перші ложки, виявлені в ін. країнах Європи; усі вони зроблені з кістки. Археол. та літописні матеріали часів Київ. Русі (9–13 ст.) засвідчують, що дерев'яними ложками користувалися майже усі верстви населення. Найдавніші зразки укр. дерев'яних ложок, що дійшли до наших днів, належать до 12–13 ст., знайдені в Києві на Подолі. Наприкінці 19 – поч. 20 ст. склалися осередки Л. на Гуцульщині (села Яворів, Брустурів і Прокурава, нині Косів. р-ну Івано-Фр. обл.), Поліссі, Київщині (с. Тептіївка, нині Богуслав. р-ну). Л. займалися переважно чоловіки похилого віку. Вимоги до сировини – легкість оброблення, стійкість до розтріскування, здатність утримувати фарби; тому використовували здебільшого ялівець, явір, бук (у Карпатах), клен, березу, осику, липу, грушу. Із розпиляного дерева майстер робив заготовки, які обробляв за допомогою різця, шліфера, ножа, токар. верстата. В Україні існувало бл. 150 різновидів дерев'яних ложок, напр., батьків., захлявна, козац., купец. і міщан. (тонкого оброблення, розписана та оздоблена), селян., чумац. (грубша за селянську), циган., монастир., насипна, рибал., розливна (ополоник; велика глибока ложка для розливання рідких страв). Одні ложки мали суто ритуал. призначення, іншими користувалися в побуті. Ложці приписували оберегові функції. У весіл. обряді молоді їдять кашу однією ложкою, що символізує поєднання двох осіб; усю трапезу спрямовано на об'єднання двох родів. Традиція робити з ложок ляльки пов'язана з уявленнями про ложку як про двійника людини. Перерізання пуповини могли здійснювати за допомогою ложки чи на ній; особливо стежили, аби вона не була щербатою, бо це віщує нещасну долю дитині. В укр. сім'ях є прикмета: якщо ложка падає зі столу, господарі чекають на гостя (як правило, жінку). За міфол. уявленнями, про подібні речі попереджають предки роду. Ложку використовували в поховал. обрядах. Під час виносу покійника з хати через страх перед мерцем, який може помститися за користування його речами, заведено класти його ложку до труни або ламати й кидати її за домовиною,

примовляючи: «Це твоя пайка, більше не одержиш». На Свят-вечір у родинах, де померла дитина, усім померлим родичам клали ложки; після вечері їх не мили, а залишали перевернутими на полиці, щоб душі предків могли скуштувати залишків їжі. На Поліссі під час поминал. трапези після кожного ковтка ложку перевертали і клали на стіл: вірили, що в цей час їдять душі померлих, а той, хто покладе ложку як звичайно, – помре. Під час «дідів» після поминал. вечері малі діти залишають на столі ложки; якщо вранці їх знаходять перевернутими, значить, «мерлі» приходили. На Поліссі також заведено в перші роковини смерті людини залишати на могилі ложку, кухлик. Ложка асоціювалася з конкрет. людиною, а зникнення чи псування ложки – зі смертю її господаря. У Центр. Україні вірять, що до перевернутої ложки чіпляються злидні. На Наддніпрянщині на Голодну кутю після вечері клали ложки до миски й накривали хлібиною; чия ложка вночі сама перевернеться, той помре. У селах Центр. Бойківщини на перший Свят-вечір після трапези ложки зв'язував пастушок, «щоб худоба трималася купи, не губилася». На Зх. Поділлі на другий Свят-вечір дівчата ворожили: збирали зі столу ложки після вечері і йшли з ними на поріг «тарабанити», вірячи: «Де пес збреше – туди заміж піду». Якщо з ложки падає каша, в такої людини буде багато дітей. Вважали, що ложка здатна спровокувати певну ситуацію. Дівчатам і молодицям не варто шкребти горщик ложкою – свекруха буде «скребти голову». Перемивати ложки треба обережно, не цокотіти, щоб не було злого люд. поговору. Необхідно стерегтися, щоб ложки не падали з рук увечері – до покійника. Не можна залишати ложки на ніч у горщику (нечистий буде бавитися) та стукати ложкою об чашку (до сварки). В Україні відомі непоодинокі факти використання ложок у складі нар. самодіял. муз. колективів. Л. вважали ремеслом обраних, адже воно суголосне з міфами про руко-творне походження людини та світу. У 1930-х рр. у зв'язку з пром. виробництвом метал. ложок кустарне Л. занепало, але сільс. майстри-деревообробники робили деякі види ложок, як для вареників – із дірочками, «варехи», ополоники для своїх потреб. Тепер нар. майстри деревооброблення виготовляють сувенірні ложки, прикрашені різьбленням або лаковим розписом. Серед ложкарів – [В. Виноградський](#), [К. Кавас](#), К. Коваль, Л. та М. Остапчуки, М. Римар, С. Тейкало. Див. також [Бондарство](#).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Александрович Г. Кустарные древодельные промыслы в Подольской губернии // Кустар. промыслы Подол. губ. К., 1916;
2. Мандибура М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст. К., 1978;
3. Чугай Р. В. Народне декоративне мистецтво Яворівщини. К., 1979;
4. Мандибура М., Шухевич В. Ложкарство // Гуцульщина. Ч. 1, 2. (Репринтне відтворення тексту 1899 р.). Верховина, 1997;
5. Станкевич М. Є. Українське художнє дерево ХVІ–ХХ ст. К., 2002.

Бібліографічний опис:

Ложкарство / С. М. Гвоздевич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-56178>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).